

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ І МИСТЕЦТВ
КАФЕДРА ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА ТА МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УЧНІВ
ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ МИСТЕЦТВ»**

студентки С М курсу
галузі знань 0202 Мистецтво
напряму підготовки: 6.020204
Музичне мистецтво*

Кулак Г.О.

Науковий керівник: **канд. пед. наук,
доц. Василевська-Скупа Л.П.**

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	
1.1. Історичний аналіз досліджуваної проблеми.....	7
1.2. Зміст моральної культури школярів підліткового віку і характеристика її основних компонентів.....	23
1.3 Взаємодія мистецтв як засіб формування моральної культури учнів підліткового віку.....	32
Висновки до I розділу.....	45
РОЗДІЛ II ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КОМПЛЕКСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МИСТЕЦТВ	
2.1. Діагностика сформованості моральної культури учнів підліткового віку	47
2.2. Методика формування моральної культури школярів підліткового віку засобами комплексної взаємодії мистецтв.....	59
Висновки до II розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

Актуальність дослідження. Сучасний економічний і соціокультурний стан суспільства значно збільшив рівень проблеми моральної культури підростаючого покоління. Моральність - основа духовності особистості. В ній об'єднані і відображені всі соціальні досягнення, багатство і цінність людського буття. Сьогодні як ніколи помітні серйозні протиріччя між існуючими загальнолюдськими ідеальними уявленнями про моральні якості особистості і тими жахливими впливами, які роблять особистість сучасної людини часто аморальною, яка порушує моральні цінності.

Проблема формування моральної культури - це проблема формування людського в людині, її духу, гуманістичних цінностей, «доброго розуму», гуманістичної свідомості, гуманістичного знання. Моральна культура несе в собі загальнолюдські цінності, національні моральні ідеали, які відображають рівень розвитку цивілізації в певний історичний період. Кожна історична епоха висуває свої критерії моралі суспільства і моральності особистості, що свідчить про невичерпність і різноманітність проблем моральної культури, постійну потребу у її вивченні.

Сучасні учні значно відрізняються від своїх ровесників 60-80-х років ХХ – ст. Ідеали виховання в дусі колективізму, відданості комсомолу і комуністичній партії, які були тоді основними орієнтирами життя, стали нежиттєздатними, змінилась ієрархія цінностей. За даними дослідників Р. Гуріної, Є. Бондаревської сьогодні на перше місце висувається мета - досягнення великих успіхів у роботі, вигідного самоствердження, забезпечення собі благополуччя, намагання вистояти, вижити. Це підкреслює необхідність пошуку нових підходів, методики формування моральної культури юнаків і дівчат у загальноосвітній школі.

Аналіз стану досліджуваності питань моральної культури підлітків свідчить про постійну увагу вчених різних галузей науки до питань моралі і моральної культури на методичному, теоретичному і практичному

рівнях.

На теоретичному рівні проблема представлена в роботах античних філософів (Аристотель, Платон, Сократ), представників класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах), української філософії (Г. Сковорода, Я. Козельський, П. Юркевич). Проблема моральних аспектів культури знайшла відображення в працях Ф. Ніцше, В. Соловйова, А. Швейцера; соціокультурної ролі релігії - працях Ф. Бекона, Л. Фейєрбаха, Б. Рассела та ін. Проблеми моральної культури вивчались сучасними філософами С. Анісімовим, В. Біблером, О. Левицькою та ін. Концептуальною ідеєю дипломного дослідження є визнання людини як найвищої моральної цінності, а тому і дитини як найвищої моральної цінності.

Педагогічний аспект відображений в дослідженнях О. Богданової, Л. Рувінського, Н. Щуркової та ін., в дослідженнях зарубіжних авторів (К. Роджерс, Л. Кольберг, С. Клінтон та ін.).

Психологічні аспекти морального розвитку особистості розглядаються в працях І. Беха, І. Кона, О. Скрипченка та ін.

Моральна культура розглядається як інтегрована якість особистості, в якій відображені моральні цінності, закріплені в почуттях, адекватно ціннісних моральних уявленнях, а також поведінці, яка відображає як моральні, так і власне естетичні оцінки. Аналіз моральної культури здійснювався з урахуванням трьох компонентів - почуттів, свідомості, поведінки.

Одним із ефективних способів формування моральної культури є мистецтво, яке втілює в собі вічні загальнолюдські і моральні цінності, і в яких видно моральну силу людського духу, вибір мети життя, благоговіння перед життям. Саме мистецтво розкриває яскраву палітру людських переживань, ціннісним матеріалом яких є совість, мудрість, любов, віра, почуття власної гідності.

Взаємозв'язок моральної культури і комплексної взаємодії мистецтв

розкрито в працях М. Бахтіна, Д. Ліхачова та ін. Питання діалектичної єдності морального і естетичного виховання досліджували К. Гавриловець, Д. Джола, В. Сухомлинський, А. Щербо та ін.

Предметом дослідження стало вивчення проблеми комплексної взаємодії мистецтв у педагогічному процесі (Д. Кабалевський, М. Леонтович, О. Рудницька, В. Сухомлинський, Б. Юсов та ін.). У той же час питання розвитку школярів у процесі комплексного сприйняття мистецтва недостатньо розглядались у педагогічній літературі.

Проблема формування моральної культури сучасного учня засобами комплексної взаємодії мистецтв на сьогоднішній день є досить актуальною, що і зумовило вибір теми дослідження **«Формування моральної культури в учнів підліткового віку у процесі взаємодії мистецтв»**.

Об'єкт дослідження – процес розвитку моральної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Предмет дослідження - шляхи формування моральної культури підлітків засобами комплексної взаємодії мистецтв.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати, експериментально перевірити найбільш ефективні шляхи формування моральної культури підлітків у процесі комплексної взаємодії мистецтв в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Гіпотеза дослідження - виховання моральної культури учнів найбільш ефективно може здійснюватися, якщо в процесі формування моральної культури моральні цінності будуть розкриватися через естетичні переживання художнього образу в контексті взаємодії різних видів мистецтв; якщо уявлення про норми моральності з урахуванням загальнолюдського і національного будуть закріплюватися шляхом їх участі в різних видах художньо-естетичної діяльності.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження було поставлено такі **завдання** дипломного дослідження:

1. Обґрунтувати сутність понять «мораль», «моральна культура» в контексті історичного аналізу;

2. Розкрити особливості формування моральної культури учнів підліткового віку;

3. Визначити шляхи і педагогічні умови формування моральної культури підлітків засобами комплексної взаємодії мистецтв;

4. Розробити та експериментально перевірити методику формування моральної культури учнів підліткового віку засобами взаємодії мистецтв.

У дослідженні був використаний комплекс теоретичних та емпіричних **методів**: аналіз філософської, культурологічної і психолого-педагогічної літератури по проблемі дослідження, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, анкетування, бесіди, діагностування і творчі завдання.

Методичною і теоретичною основою дослідження стали філософські, культурологічні, власне етичні концепції зарубіжних і вітчизняних вчених про моральну сутність особистості, про роль і функції мистецтва у духовній особистості, у визначенні її морально-естетичного ідеалу.

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі ЗОШ І-ІІІ ст. № 33 ВМР м. Вінниці з учнями 8-их класів.

Структура дипломної роботи: вступ, два розділи, висновки до розділів, висновок, список використаних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алехина Л.В. Проблема выражения этического начала в искусстве/Л.В. Алехина //Эстетика и жизнь. Вып. 7: Общ. пробл. эстетики: Ист.-эстет. вопросы / Редкол. М.Ф. Овсянников и др. - М.: Искусство, 1982. - С.44-62.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества./ М.М. Бахтин - 2-е изд. - М.: Искусство, 1986. - 444 с.
3. Бех И.Д. Нравственность личности в психологическом ракурсе/ И.Д. Бех // Філософська і соціологічна думка. - 1994. - № 3-4 с.
4. Бех И.Д. Нравственность личности в психологическом ракурсе./ И.Д. Бех - М.: Мысль, 1994.- 172 с.
5. Бех И.Д. Психологічні основи організації морального виховання школярів / И.Д. Бех // Радянська школа. - 1990. - № 7. - 47-52 с.
6. Библер В.С. Нравственность. Культура. Современность (Философские раздумья о жизненных проблемах)/ В.С.Библер // Этическая мысль: Научн. публицист, чтения / Редкол.: А.А. Гусейнов и др. - М.: Политиздат, 1990. - 16-57 с.
7. Богданова О.С., Черенкова С.В. Нравственное воспитание старшеклассников: Кн. для учителя. / О.С. Богданова, С.В. Черенкова - М.: Просвещение, 1988. - 206 с.
8. Бодалев А.А. Психолого-педагогические аспекты нравственного воспитания / А.А. Бодалев // Вопросы психологии. - 1979. - № 5. - С.31-36.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологическое исследование./ Л.И. Божович - М.: Просвещение, 1986. - 464 с.
10. Болотіна В.Ю. Моральні цінності підростаючого покоління / В.Ю. Болотіна // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод, зб. За заг. ред. О.В.Сухомлинської. - К.: АПН України, 1997. - С. 19-21.
11. Брандт Г.А., Лобок А.М. Преодоление морали, или Парадоксы "нравственного искусства"/ Г.А. Брандт, А.М. Лобок - М.: Знание, 1990. - 62 с.

12. Выготский Л.С. Психология искусства./ Л.С. Выготский - Ростов-на-Дону: Изд-во "Феникс", 1998.-480 с.
13. Гавриловец К.В., Казимирская И.И. Нравственно-эстетическое воспитание школьников: Кн. для учителя./ К.В. Гавриловец, И.И. Казимирская - 2-е изд. - Минск: Нар. асвета, 1988.-126 с.
14. Гончаренко С. Український педагогічний словник./ С. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
15. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій./ В.С. Горський - К.: Наукова думка, 1996. - 286 с.
16. Гурина Р.П. Представления старшеклассников о ценностях / Р.П. Гурина // Педагогика. - 1995. - № 4.
17. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности./О.Г. Дробницкий – М.: Наука, 1977. - 133 с.
18. Дробницкий О.Г. Понятие морали./ О.Г. Дробницкий – М.: Наука, 1974. – 388 с.
19. Духовность, художественное творчество, нравственность: Материалы круглого стола // Вопросы философии. - 1996. - № 2. - С.3-40.
20. Изард К. Эмоции человека./ К.Изард - М.: Изд-во МГУ, 1980.
21. Кабалевский Д.Б. Педагогические размышления: Избранные статьи и доклады./ Д.Б. Кабалевский - М.: Просвещение, 1986. - 192 с.
22. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. Для учителя/ Сост. В. И. Викторов. – М.: Просвещение, 1984.- 206 с.
23. Каргапольцев С.М. Музыка и нравственное воспитание школьников / С.М. Каргапольцев // Советская педагогика. - 1990. - № 12. - С.52-56.
24. Каргин А.С. Нравственно-эстетическое формирование личности./ А.С. Каргин - М.: Знание, 1981.-64 с.
25. Квятковский Е.В. О путях повышения нравственно-эстетического влияния искусства на учащихся средней школы / Е.В. Квятковский // Советская педагогика. - 1981 . - № 2. - С. 16 - 23.
26. Колесов Д.В. Психологические основания нравственности / Д.В.Колесов

// Советская педагогика. - 1990. - № 4. - С.35-39.

27. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание./ И.В. Кон - М.: Политиздат, 1984.-335 с.
28. Кон И.С. Открытие "Я"./ И.С. Кон - М.: Политиздат, 1978. - 367 с.
29. Костів В.І. Моральні цінності як компонент системи внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особистості / В.І.Костів // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О.В.Сухомлинської - К.: АПН України, 1997. - 55-58 с.
30. Критерії моральної вихованості молодших школярів: Кн. для вчителя / За ред. І.Д. Беха, С.Д. Максименка. - К.:Рад. школа, 1989. -96 с.
31. Кропоткин П.А. Этика: Избранные труды. / П.А.Кропоткин - М.: Политиздат, 1991.- 496 с.
32. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном: Для средн. и ст. шк. возраста. / Д.С. Лихачев - 3-е изд. - М.: Детская литература, 1989. - 237 с.
33. Лук М.Л. Етичні ідеї в філософії України др. полов XIX - поч. XX ст. / М.Л. Лук - К.:Наук. думка, 1993. - 148 с.
34. Мальцева Р.М. В.В. Зеньковский о духовно-нравственном развитии личности/ Р.М. Мальцева // Педагогика. - 1994. - № 4. - С.96-99.
35. Масол Л.М. Педагогічні технології формування художньо-естетичної компетентності школярів / Л.М. Масол // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Кн.2. – К.: 2005. – вип.8. – с. 75-81.
36. Марьенко И.С. Основы процесса нравственного воспитания школьников: Вопросы методики./И.С. Марьенко - М.: Педагогика, 1980. - 180 с.
37. Матонис В. Музыкально – эстетическое воспитание личности./В. Матонис – Л.: Музыка, 1988. – 88 с.
38. Медушевський В.В. Музыка в семье искусств / В.В. Медушевський//Музыка в школе. – 1984. - №9. – 40 – 46.
39. Нова педагогічна думка № 2, 2008. – 146 с.

40. Нуйкин А.А. Искусство и нравственность. / А.А. Нуйкин - М.: Знание, 1981.-56с.
41. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)/ Г. М. Падалка – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
42. Падалка Г.М. Учитель, музика, діти./ Г.М. Падалка – К.: Муз. Україна, 1982. – 144 с.
43. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. / Ф. Райс – Питер, 2000. – 483 с.
44. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. Т. 1. /А. Ребер – М.: Вече Аст, 2003. – 592 с.
45. Ростовський О.Я. Взаємодія різних видів мистецтва на уроках музики: метод. рекомендації./ О.Я. Ростовський – К.: Освіта, 1991. – 48 с.
46. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч. - метод. посібник. /О.Я. Ростовський – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
47. Рувинский Л.И. Нравственное воспитание личности./ Л.И.Рувинский - М.: Изд-во МГУ, 1981.-184 с.
48. Рудницька О.П. Українське мистецтво у полікультурному просторі: навч. пос. / О.П.Рудницька – К.: 2000.
49. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія. /О.В. Скрипченко – К.: Просвіта, 2001. – 398 с.
50. Соловьев В.С. Философия искусства и литературная критика./ В.С.Соловьев - М.: Искусство, 1991.-701 с.
51. Столович Л.Н. Красота. Добро. Истина.: Очерк истории эстет. аксиологии./ Л.Н.Столович - М.: Республика, 1994. - 464 с.
52. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в 5-ти тт. - Т.2./ В.А.Сухомлинский -К.:Радянська школа, 1980.
53. Теория морали и этика бизнеса: Курс лекций. - М.: Изд-во Рос. экон. акад., 1995. - 174 с.
54. Толстых В.И. Искусство и мораль (О социальной сущности и функции искусства)/ В.И.Толстых - М.: Политиздат, 1973. - 440 с.

55. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т.4 / Сост. С.Ф. Егоров./ К.Д. Ушинский - М.: Педагогика, 1989. - 528 с.
56. Філософський енциклопедичний словник. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
57. Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник / За заг. ред. О.В.Сухомлинської - К.: АПН України, 1997. - 224 с.
58. Художньо-естетична освіта виховання. Збірник авторських експериментально-профільних програм / Упорядник Матвеева Г.Д. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 400с.
59. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: [підручник] / В.Ф. Черкасов – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2014. – 528с.
60. Шацкая В.Н Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества.- М.: Педагогика, 1975.-200с.
61. Шевченко Г.П. Взаємодія мистецтв в естетичному вихованні підлітків./ Г.П. Шевченко - К.: Знання, 1981. - 48 с.
62. Шиян Л.К. Акмеологічні основи оволодіння педагогічними технологіями естетичного виховання молоді засобами теле- і відеопрограм: Навч. посібник для педвузів та інститутів мистецтв і культури./ Л.К. Шиян - Донецьк-Москва: Міністерство освіти України, 1994. – 179 с.
63. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность / Общ. ред., сост., вступ. ст. А.А.Гусейнова и А.П.Скрипника./А. Шопенгауэр - М: Республика, 1992. - 448 с.
64. Щербо А. Б., Джола Д. М. Красота воспитывает человека, 2-е изд./А.Б. Щербо, Д.М. Джола – К.: Рад. школа, 1980. – 104 с.
65. Щолокова О.П. Художньо-ететичне виховання школярів засобами світової художньої культури./ О.П. Щолокова – К.: УДПУ, 1993. – 79 с.
- Щуркова Н.Е. Нравственное воспитание // Воспитание школьников./ Н.Е. Щуркова -1990.- № 1 -